

Gönderim Tarihi: 31.03.2020

Kabul Tarihi: 07.09.2020

KARS'IN AHŞAP DESTEKLİ KÖY CAMİLERİ¹

Village Mosques With Wooden Supports of Kars

Muhammet ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
muhammetarslan25@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5964-7007

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Türkler, taş ve tuğlanın yanı sıra ahşap malzemeyle de yüksek teknik ve estetik özellikler barındıran eserler vücuda getirmiştir. İlk önceleri Anadolu Selçukluları tarafından inşa edilen abidevi eserlerin taşıyıcılarında ve minber gibi mimari unsurlarda kullanılan ahşap malzeme, Beylikler devrinde kullanımını artırarak devam ettirmiştir. Osmanlı mimarisi ile Başkent dışına taşınmış ve 18. yüzyıldan itibaren ise kırsal köy camilerinin inşasında kullanılmıştır. Bu durum 20. yüzyıl ortalarına kadar süregelmiştir. Bu makalede, 20. yüzyıl ortalarında Kars merkez ilçesine bağlı köylerde inşa edilmiş olan ahşap destekli ve ahşap tavanlı camiler tespit edilerek incelenmiş ve genel bir değerlendirmeye Türk mimarisindeki konumları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kars, Ahşap, Köy Camileri, Geleneksel Mimari.

Abstract

Turks have created works with high technical and aesthetic features with wood materials as well as stone and brick. The wooden material used in the carriers of the monumental works and architectursal elements such as minbar (pulpit), which was built by the Anatolian Seljuks for the first time, continued to increase its use during the Beyliks period. It was moved out of the capital city with Ottoman architecture and was used in the construction of rural village mosques since the eighteenth century. This situation continued until the middle of the twentieth century. In this article, mosques with wooden

¹ Bu çalışma, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün YA013602 (2018) ve YA013602 (2019) nolu "Ortaçağ'dan Günümüze Kars ve İlçelerindeki Türk Dönemi" adlı yüzey araştırma sonuçlarının bir kısmından üretilmiştir. Ayrıca 2018 yılı çalışmaları, 17-21 Haziran 2019 tarihlerinde Diyarbakır'da düzenlenen "41. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu"nda "Ortaçağ'dan Günümüze Kars ve İlçelerindeki Türk Dönemi (2018 Yılı Çalışmaları)" adlı bildiri ile sunulmuştur.

Araştırmanın 2018-2019 yılı çalışmaları Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'nün 2018-SB-20 nolu projesi, 2019 yılı çalışmaları ise Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'nın 28.08.2019 tarihli protokolü ile desteklenmiştir.

Yüzey araştırmasının arazi çalışmalarında görev alan Kafkas Üniversitesi akademik personellerinden Arş. Gör. Ahmet ŞEN ile Öğr. Gör. Bekir KARACABEY'e ve Bakanlık temsilcisi olarak çalışmalarımıza eşlik eden Arkeolog Ümit YARICI ve Arkeolog Yavuz ÇETİN'e teşekkür ederim.

supports and wooden ceilings built in the villages of the central district of Kars in the mid-twentieth century were identified and examined, and their position in Turkish architecture was revealed with a general evaluation.

Keywords: Kars, Wooden, Village Mosques, Traditional Architecture.

1. GİRİŞ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Kuzeydoğu Anadolu Bölümü'nde yer alan Kars, zengin tarihi ve kültürel mirası ile Anadolu'nun geleneksel mimarisini devam ettirmiş ve bu mimariyi çevreye has bazı yerel unsurlarla şekillendirmiştir.

1064 yılındaki Ani şehrinin fethi ile Büyük Selçuklular ve ardından 1071 yılındaki Malazgirt Zaferi'ni müteakip Türk Beyliklerinden Saltukoğulları tarafından yönetilen kent (Gündüz, 2001, s. 515; Özyayın, 2009, 54), bazı kesintileri saymaz isek o günden bugüne değin Türk-İslâm veyahut İslâm idarecileri tarafından yönetilmiş ve şehrin mimari geleneği de bu bağlamda gelişme göstermiştir.

Kars ve çevresindeki Türk mimarlığı, Ani'deki ilk Türk-İslâm camisi olarak bilinen Ebu Manuçehr Camii (1072-92) ile başlamış ve Saltukoğulları'nın Kars Kalesi'ndeki imâr faaliyetleriyle ivme kazanmıştır (Kırzioğlu, 1953, s. 384-392; Özkan, 2000, s. 53-55; Gündüz, 2001, s. 515; Özkan, 2002, s. 77; Özkan, 2016, s. 68; Gündoğdu, 2016b, s. 248-252, 269; Arslan, 2017, s. 618-619). Bu Beyliğin günümüzde Sarıkamış sınırlarında kalan Zivin Kalesi ile Micingirt Kalesi'nde yaptıkları tamiratlar ile Micingirt Kümbeti'nin inşâsı da bu faaliyetler arasındadır (Özkan, 2002, s. 75-76; Çiçek Akçıl, 2009, s. 56-57; Arslan & Altın, 2015; Özkan, 2016, s. 63-67). Kars'ın yaklaşık 15 km. kadar batısındaki Çağlayan Köyü'nde bulunan kümbeti de plan ve mimari özellikleriyle bu devrin mimarlık eseri olarak gösterebiliriz (Arslan, 2019, s. 659).

Kars, Türk-İslâm yönetimleri olarak Saltuklulardan başlayarak 16. yüzyıl başlarına kadar sırasıyla Ahlatşahlar, Harzemşahlar, Karakoyunlular ve Akkoyunlular tarafından idare edilmiştir (Gündüz, 2001, s. 515-516). Bu yönetimlerin şehrin imârına ne gibi katkılar sundukları şimdilik bilinmese de; tespit edilebilen koç, koyun ve at heykeli formundaki mezar taşları bu devirlere işaret etmelidir (Arslan, 2015). Burada, 13. yüzyıl ortalarındaki Moğol vandallığını ise ayrıca zikretmek gerekir (Gündüz, 2001, s. 515). Nitekim; Erzurum, Erzincan, Sivas ve Kayseri gibi Kars'ın da Moğol tahribatlarıyla zarar gördüğü bilinmektedir.

Nihayet 1537 yılındaki Osmanlı'nın kesin fethi (Gündüz, 2001, s. 516) ile başlayan büyük imar girişimleri, şehrin halen daha önemli bir kimliğini oluşturan eserlerle donatılmasını sağlamış ve şehir

şenlendirilmiştir. İç Kale Mescidi, ilk kez 1579 yılında inşâ edilerek 1643 yılında tamamen yenilenen Ulu Camii, maalesef günümüze sadece minaresiyle özgün olarak ulaşabilmiş 1617 tarihli Evliya Camii (Ebu'l Hasan Harakanî Camii) ile türbesi, 1646 yılında yaptırılan Vaizoğlu Camii, 1661-62 tarihli Küçük Abdi Ağa Camii (Hacı Veli Camii), 1664 tarihli Yusuf Paşa Camii ve 1769 yılına ait Büyük Abdi Ağa Camii; Kars'ın Osmanlı mimarisiyle tanıştığı eserlerdir (Gündoğdu, 2016a, s. 212-218). Evliya Çelebi, 16. yüzyıl Kars mimarisini kırk yedi mihraplı olarak tasvir eder (Evliyâ Çelebi, 1998, s. 159). Ancak 13. yüzyılda Moğol tahribatını yaşayan şehir, 1604 yılında da Safeviler'den Şah Abbas'ın ağır tahribatı ile karşılaşmıştır (Gündüz, 2001, s. 516). Birçok eserin bu esnada yıkıldığı tahmin edilmektedir.

Şehirdeki bu dini yapılanmanın yanı sıra, kentteki ilk Osmanlı yapılaşmasının başladığı dönemlerde Lala Mustafa Paşa tarafından inşâ ettirilen Beylerbeyi Sarayı, birbirlerine yakın bir şekilde konumlandırılan Topçuoğlu (16. yüzyıl sonları), Muradiye (1774) ve Mazlumağa (18. yüzyıl ikinci yarısı) Hamamları ile köprüler; şehrin kent dokusunu şekillendiren diğer sivil yapılar olarak karşımıza çıkarlar (Gündoğdu, 2016a, s. 218-221).

19. yüzyıla gelindiğinde, Kars'ın Ruslarla olan imtihanı başlar. 1878-1918 yılları arasındaki kırk yıllık uzun Rus işgali (Kırzioğlu, 1953, s. 551-552; Gündüz, 2001, s. 516), şehrin başka bir mimari dokuya bürünmesine neden olmuştur (Gündoğdu, 2007, s. 79, 87). Kars; Osmanlı mahalleleri dışında oluşan bu yeni kimlikle, Rusya'nın Baltık Denizi'ne kıyısı olan şehirlere benzetilmeye çalışılmıştır. Kiliseler, kamu binaları, evler ve ticari yapılarla bambaşka bir etkinin altına girmiştir.

Burada, şehrin erken mimarlık ürünlerini barındırması açısından Bagratlı Hanedanlığı döneminde üretilen eserlerin varlığını da belirtmek gerekir. 10. yüzyıldan 11. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar geçen bu süre (Gündüz, 2001, s. 515), şehir ve çevre dokusunun Hristiyanî örneklerle yapılandırılması olarak karşımıza çıkar. İl merkezindeki On İki Havariler Kilisesi başta olmak üzere hem çevredeki hem de Ani'deki Bagratlı kiliseleri, bu erken inşâ döneminin önemli kültürel değerleridir (Arslan & Arslan, 2012).

Cumhuriyet devri ile birlikte Kars ve çevresinin yeni imâr faaliyetlerine tanıklık ettiği görülür. Özellikle okul gibi kamu binalarının inşâsında ulusal mimarlık akımının etkisi altında inşâ edilmiş eserler vücuda getirilmiştir. Kars il merkezinde durum böyleyken, kırsal yerleşim alanları köylerde de günün maddi şartlarına bağlı olarak hem dini hem de sivil mimarlık örnekleri görülmeye başlanır. Dini mimarinin başlıcaları olan

camiler, bu örneklerin başında gelir.

2. KATALOG (ALFABETİK SIRAYLA)

2.1. Akdere Köyü Camii

Kars'ın 32 km. güneybatısındaki Akdere Köyü'nde bulunmaktadır. 1957 tarihli dir. Cami; dıştan dışı 9.82 x 9.36 m., içten içe 8.46 x 7.56 m. boyutlarında yaklaşık kare planlıdır (Çiz.: 1, Foto.: 1). Taş malzemeli beden duvarları dıştan sıvanıp boyanmıştır.

Harim mekânı kare kesitli iki ahşap ayak tarafından taşınan ahşap bir tavan ile örtüldür (Foto.: 2). Tavanın merkezinde kare çerçeveli bir süsleme panosuna yer verilmiştir (Foto.: 3). Panonun ortasında bir madalyon bulunur. Madalyon, merkezindeki altı kollu bir çiçek etrafında gelişen ve palmetlerle dizi oluşturan dairelerden ibarettir. Etrafı ise ay-yıldız, beş kollu yıldız ve altı kollu çiçek motifleri ile süslenmiştir.

Caminin mihrabı orijinal olup yarım yuvarlak planlı ve kemerlidir (Foto.: 4). Nişin etrafındaki bordürde beş kollu çiçek motifleri ile ters ve düz olarak yerleştirilmiş yürek motifleri görülür. Minberi ahşaptandır ve özgün olduğu düşünülmektedir. Harimin kuzey duvarını kapatan ahşap mahfil dikdörtgen çıkıntılı bir balkona sahiptir. Caminin özgününe aittir. Kuzeybatı köşesindeki minare, üzerine kazınan kitabesine göre 1996 yılından kalmadır. Kesme taş malzemeden; kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Caminin kuzeyinde sonradan eklenmiş ön giriş mekânı bulunur. Camide ayrıca el dokuması halı ve kilimler vardır.

Çiz. 1, Foto. 1-2: Akdere Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

Foto. 3-4: Akdere Köyü Camii tavan göbeği ve mihrabı

2.2. Alçılı Köyü Camii

Kars'ın 30 km. güneybatısındaki Alçılı Köyü'nde bulunan cami 1950 yılında inşa edilmiş, yakın yıllarda ise esaslı bir onarım geçirmiştir.

Özgün haliyle ahşap destekli ve ahşap tavanlı olan camiden günümüze sadece harim mekânındaki kare kesitli ahşap destekleri ulaşabilmiştir (Foto.: 5-6). Özgününde var olan ahşap tavan kaldırılmış, yerine betondan bir tavan yapılmıştır. Mihrap ve minberi de değiştirilmiştir. Kuzeydeki ahşap mahfilinin özgün olduğu düşünülmektedir. Dikdörtgen şekilli bir balkona sahiptir. Kuzeybatı köşede yükselen kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefeli minaresi de özgün değildir. Muhtemelen 1990'lı yıllarda camideki esaslı onarımlarla birlikte inşa edilmiştir.

Foto. 5-6: Alçılı Köyü Camii genel görünüm ve harimi

2.3. Anı (Ocaklı) Köyü Camii

Kars'ın 42 km. güneydoğusundaki Anı (Ocaklı) Köyü'nde bulunan cami 1958 tarihlidir.

Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan yapı; dıştan dışa 12.85 x 10.84 m., içten içe 11.15 x 9.04 m. ölçülere sahiptir (Çiz.: 2, Foto.: 7). Dış beden duvarları taş iken açık mavi renge boyanmıştır. Caminin harimi ahşaptan dört sütun ile kibleye dikey üç sahnalı bir görünümündedir (Foto.: 8). Sütunlar ahşap yastıkları, onlar da ahşap kirişleri taşırlar. Tavanı ahşap olup; orta sahnın düz, yan sahnınlar ise yana doğru eğimlidir. Mihrap ve minberi özgün değildir, ahşap lambri ile kaplanmıştır. Kuzeyindeki ahşap mahfili ise orijinaldir. Mahfil, hem harimin ana taşıyıcıları hem de aralara atılan ahşap küçük kare şekilli ayaklar tarafından taşınmaktadır. Orta sahna açılan yarım yuvarlak planlı çıkması vardır. Mahfil korkulukları ile balkonu baklava dilimi motifleriyle süslenmiştir. Ayrıca balkon yarım yuvarlağının tam merkezine beş kollu bir yıldız kabartması işlenmiştir. Kuzeybatı köşede yükselen kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefeli

olan minaresi özgün değildir. 1990'lı yılların eseri olmalıdır. Caminin kuzeyinde sonradan ilave edilmiş son cemaat yeri mahiyetinde bir ön girişi vardır.

Çiz. 2, Foto. 7-8: Anı (Ocaklı) Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

2.4. Arazoğlu Köyü Camii

Kars'ın 42 km. doğusundaki Arazoğlu Köyü'nde bulunan caminin inşâ tarihi bilinmemektedir. Ancak çevredeki benzer örneklerden hareketle 20. yüzyılın ortalarında inşâ edilmiş olabileceği tahmin edilmektedir.

Çiz. 3, Foto. 9-10: Arazoğlu Köyü Camii planı, genel görünüm ve tavanı

Yaklaşık kare planlı olan cami; dıştan dışı 8.49 x 7.83 m., içten içe 6.89 x 6.23 m. ölçülerindedir (Çiz.: 3, Foto.: 9). Taş malzemelidir, ancak sıvanıp boyanmıştır. Harim mekânı iki ahşap sütun ile taşınan ahşap bir tavana sahiptir. Sütunlar ahşap yastıklara oturur ve kibleye dikey uzanan ahşap kirişleri taşır. Tavan ortada düz iken, yanlarda iki yana eğimlidir (Foto.: 10). Mihrap, minber ve mahfili özgünlüğünü yitirmiştir. Kuzeydoğu köşesindeki minaresi de özgün değildir, 1990'lı yılların eseri olmalıdır. Kare kaideli, silindirik pabuçluklu, çokgen gövdeli ve tek şerefelidir. Caminin kuzeyinde özgün olmayan bir ön giriş mekânı bulunur.

2.5. Ayakgedikler Köyü Camii

Kars il merkezinin 45 km. kuzeydoğusundaki Ayakgedikler Köyü'nde bulunmaktadır. Köyün camisi 1965 tarihli. Ancak köyün ileri gelenlerinden Ahıska göçmeni İsa Toptaş (1934 doğumlu)'ın ifade ettiğine göre; caminin 1965 yılından önce dört duvar ve üzeri açık halde bulunduğu,

1965 yılında Muhtar Nureddin Gengeç'in Belçika'da gurbetçi olarak bulunan abisi tarafından gönderilen para ile Sarıkamış'tan çam ağaçları satın alınarak ahşap destekli ve ahşap tavanlı olarak üzerinin kapatıldığı anlaşılmaktadır. Aynı kaynak, cami arsasının Seyfullah Toptaş'a ait olduğunu ifade etmiştir. Ortagedik Köyü'nden Muhtar Akbaba (1952 doğumlu) ise cami ustasının Ahıska Türkü olan "Şirin Usta" olduğunu belirtmiştir.

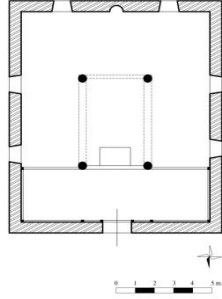

Çiz. 4, Foto. 11-12: Ayakgedikler Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

Yatay eksen de dikdörtgen planlı olan Ayakgedikler Köyü Camii; dıştan dışa 7.47 x 4.7 m., içten içe 6.27 x 3.5 m. ölçülerindedir (Çiz.: 4, Foto.: 11). Dıştan taş malzeme ile inşa edilmiştir, ancak sıvanıp yeşil renge boyandığı için özgün taş dokusu görülememektedir. Pencere kenarları ise kesme taş malzemeden dışa taşkın olarak yuvarlak kemer formunda tasarlanmıştır. Camide kullanılan taşların yakındaki Bekler (Mervek) Köyü'ndeki taş ocağından getirildiği düşünülmektedir. Caminin harimi ortadaki kare kesitli iki ahşap ayak tarafından taşınan ahşap bir tavana sahiptir (Foto.: 12). Ayaklar tavan kısmında ahşap yastıklara, yastıklar da kuzey-güney doğrultusunda atılan yuvarlak kesitli ahşap kirişlere dayanmaktadır. İki ayak arasında kalan tavan düz, yanlardakiler ise yana eğimlidirler. Caminin mihrabı orijinal olup basit yuvarlak kemerlidir. İki yanında kandillikler görülür. Orijinal olduğu düşünülen minberi ahşaptandır. Minber taçkapısı yuvarlak kemerli olup, aynalık kısmı dikey yönde atılmış ahşap parçalardan meydana gelir. Köşk ve köşk altı, süslemesiz ahşap panolardan oluşturulmuştur. Ahşap olan vaaz kürsüsünün de yukarıya doğru gittikçe genişleyen, çokgen formda olduğu gözlenmiştir. Bunun da özgün olduğu tahmin edilmektedir. Minaresi yoktur. Caminin kuzeyinde, sonradan eklenen bir ön giriş mekânı yer alır.

2.6. Azat Köyü Camii

Kars il merkezinin 6 km. güneyindeki Azat Köyü'nde bulunmaktadır. Kuzeyindeki giriş kapısı kitabesine göre 1965 yılında inşa edilmiştir.

Çiz. 5, Foto. 13: Azat Köyü Camii planı ve genel görünümü

Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan yapı; dıştan dışa 13.02 x 11.08 m., içten içe 11.96 x 9.84 m. ölçülerinde bir iç hacme sahiptir (Çiz.: 5, Foto.: 13). Dıştan moloz taş malzemelidir. Pencere kenarları ile beden duvarlarının köşeleri ise düzgün kesme taştandır. Pencereleleri basık yuvarlak kemer formludur. Caminin harimine kuzeydeki profillerle süslenmiş düz atkı taşlı kapıdan ulaşılır. Harim, dört ahşap sütun tarafından taşınmaktadır (Foto.: 14). Mihraba dikey üç sahınlı bir görünümde. Üzeri de düz ahşap tavanlıdır. Harimdeki sütunlar dört bir yandan birbirlerine bağlanarak vurgulanmış ve dikdörtgen şekilli merkezi bir alan meydana getirmiştir. Bu alanın merkezine bir madalyon yerleştirilmiştir. Madalyonun içerisinde beş kollu yıldız ve beş yapraklı çiçek motiflerinden oluşan daha küçük madalyonlarla süsleme yapılmıştır (Foto.: 15). Yarım yuvarlak planlı mihrap nişi özgün değildir, lambri ile kaplanmıştır. Minberi özgün olup, ahşaptandır. Sanatsal değeri yoktur. Kuzeydeki ahşap mahfil, orta sahna bakan dikdörtgen şekilli bir çıkmaya sahiptir. Vaaz kürsüsü orijinaldir, ancak alt kısımları lambri ile kaplanmıştır. Gövdesi çokgen planlıdır ve üzerinde baklava dilimi motifleri görülür. Kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli olan minaresi özgün değildir. Caminin kuzeyinde sonradan eklenmiş ön giriş mekânı vardır.

Foto. 14-15: Azat Köyü Camii planı ve genel görünümü

2.7. Başgedikler Köyü Camii

Kars'ın 43 km. kuzeydoğusundaki Başgedikler Köyü'nde bulunmaktadır. 1967 yılında inşa edilmiştir.

Çiz. 6, Foto. 16-17: Başgedikler Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

Dıştan dışı 13.35 x 9.86 m., içten içe 11.95 x 8.46 m. ölçülerine sahiptir (Çiz.: 6, Foto.: 16). Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alan üzerine oturan caminin taş malzemeden inşa edildiği, ancak yakın zamanlarda sıvanarak boyandığı anlaşılmaktadır. Caminin harimi dört adet yuvarlak gövdeli ahşap direk tarafından taşınmaktadır (Foto.: 17). Direklerin yakın zamanlarda ahşap lambri ile kaplandığı görülmektedir. Bu direkler kalın ahşap yastıklara, yastıklar da doğu-batı doğrultusunda atılmış bir bütün halindeki kalın ahşap kirişler üzerine oturmaktadır. Harimin tavanı da ahşaptır. Ancak yenilendiği anlaşılmaktadır. Caminin mihrabı özgün değildir, sanat değeri taşımaz. Son yılların eseridir. Orijinalde basit, yarım yuvarlak kesitli bir oyuktan ibaret olduğu tahmin edilmektedir. Minberi de son yılların eseri olup, orijinalde sade ahşap bir mimariye sahip olduğu düşünülmektedir. Kuzeybatı köşede yükselen minaresi, yörede sıkça karşımıza çıkan kesme Kevenk taşından olup, 1990'lı yılların eseridir. Kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Caminin kuzeyinde sonradan eklenmiş olan hazırlık mekânı bulunur.

2.8. Bekler Köyü Camii

Kars il merkezine 52 km. uzaklıktaki Bekler Köyü'nde bulunmaktadır. İmam Hüseyin Camii olarak adlandırılan köyün camisi, kuzey cephesindeki beş satırlık Osmanlıca kitabesine göre 1368/1948-49 tarihinde inşa edilmiştir.

Köydeki taş ocağından çıkarılan Mervek taşından, düzgün kesme taş olarak yapılan caminin özgün plan ve mimarisi bozulmuştur (Foto.: 18). Orijinalde ahşap destekli ve ahşap tavanlı bir mimariye sahip iken yakın zamanlarda direk ve tavanı lambri ile kaplanmıştır. Mihrabı ve minberi özgün değildir. Minaresi de özgün olmayıp sac malzemedendir.

Kitabesi şöyledir (Foto.: 19):

Yazılışı	Okunuşu
بنا امر اتي محير بن	Bina amere etti Mahir bin
حسين ابن حاجي محمد الله	Hüseyin ibn Hacı Mehmed Allah
حمى على فاطما حسن و	Hami (?) Ali Fatıma Hasan ve
حسين اوستالر ابن فض	Hüseyin ustalar ibn faz
الله ١٣٩٨	Allah 1398

Foto. 18-19: Bekler Köyü Camii ve kitabesi

2.9. Boğazköy Köyü Camii

Kars'ın 15 km. kuzeyindeki Boğazköy Köyü'nde bulunan cami, Kars Baraj Gölü'nün suları altında kaldığı için kullanılmamaktadır. Özellikle sonbahar dönemlerinde suların çekilmesiyle gün yüzüne çıkmaktadır. Doğu cephesindeki sofa giriş kapısına yazılan kitabesine göre 1959 yılında inşa edilmiştir.

İki bölüm halinde tasarlanan yapının güneyi cami, kuzeyi ise Kuran Kursu niteliğindedir. Ortadaki dikdörtgen planlı bir sofa, iki birimi birbirinden ayırmaktadır. Cami mekânı, dıştan dışa 11.81 x 9.77 m. ölçülerindedir (Çiz.: 7, Foto.: 20-21). Cumhuriyet devri ulusal mimarlık akımının izlerini taşıyan dış cephesi taş malzemelidir, ancak sıvanıp boyanmıştır. Cephe köşeleri ile pencere kenarlarında düzgün kesme taşlar kullanılmış ve dışa doğru taşırılmıştır. Pencereleri dikdörtgen çerçeve içerisinde yuvarlak kemer formludur.

Binanın kuzeyine doğru, doğu ve batı cephelerde karşılıklı olarak açılmış giriş kapılarından sofaya ulaşılır. Sofanın güney duvarı ortasına açılmış dikdörtgen çerçeveli, düz lentolu kapı ile harime geçilir. Kapının lentosu üzerinde iki satırlık kitabe yazılıdır (Foto.: 22). Kitabenin ilk satırında kazıma tekniğinde “اعوز بالله من الشيطان الرجيم” (Euza billahi mine's-şeytani'r-racim/Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım)” yazmaktadır. İkinci satır ise bozuk olduğundan okunamamaktadır. Harim mekânı 10.81 x 8.67 m. boyutlarında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Foto.: 23). Dört adet ahşap taşıyıcı ile taşınan ahşap üst

örtüye sahiptir. Taşıyıcılardan güneyde olanları kare, kuzeyde olanları ise yuvarlak gövdelidir. Ayaklar ahşap yastıklara oturmakta ve kible duvarına dikey uzanan kirişleri taşımaktadırlar. Mihrap ve minberi özgün değildir. Mahfili ise ahşaptan olup orta sahna bakan dikdörtgen bir çıkmaya sahiptir. Kuzeybatı köşedeki minaresi 1990'lı yılların eseri olup kare kaideli, prizmal pabuçluklu, çokgen gövdeli ve tek şerefelidir.

Çiz. 7, Foto. 20-21: Boğazköy Köyü Camii planı, genel görünüm ve kitabesi

Foto. 22-23: Boğazköy Köyü Camii kitabe ve harimi

2.10. Bozkale Köyü Camii

Kars'ın 8 km. kuzeybatısındaki Bozkale Köyü'nde bulunan cami, kuzeydeki özgün olmayan ek mekân giriş kapısı üzerindeki kitabesine göre 1961 yılında inşa edilmiştir.

Dıştan dışa 10.04 x 9.38 m., içten içe 8.98 x 7.98 m. boyutlarında yaklaşık kare planlı olan caminin dış beden duvarları taş malzemeliyken sıvanıp boyanmıştır (Çiz.: 8, Foto.: 24). Caminin harimi ahşaptan iki sütun tarafından taşınan ahşap bir tavanla örtülüdür (Foto.: 25). Orta sahnın mahfille bitiştiği bölüm ise Bağdadi bir kubbeyle kapatılmıştır (Foto.: 26). Mihrabı yarım yuvarlak planlıdır ve üzerinde sonradan işlendiği düşünülen perde motifi vardır. Ahşap minberi özgün olup sade bir görünüme sahiptir. Harimin kuzeyini kapatan ahşap mahfil ise ortasındaki yarım yuvarlak kesitli balkonu ile orijinal görünümündedir.

Köy halkı, caminin özgün minaresinin tuğladan silindirik gövdeli

olduğunu ve 1980’li yıllarda yıkılarak bugünkü minarenin yapıldığını ifade eder (Foto.: 27). Kuzeybatı köşede yükselen mevcut minaresi kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir.

Çiz. 8, Foto. 24-25: Bozkale Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

Foto. 26-27: Bozkale Köyü Camii kubbe ve özgün minaresi (İmran Akbabaöz’den)

2.11. Bulanık Köyü Camii

Kars’ın 21 km. doğusundaki Bulanık Köyü’nde bulunan cami, giriş kapısındaki ay-yıldız işlemeli kitabesine göre 1973 yılında inşa edilmiştir. Ancak mihrap nişinin nitelikli oluşu, yapının 20. yüzyıl ortalarında çevresindeki benzer örnekler gibi ahşap destekli ve ahşap tavanlı olarak inşa edildiğini ve 1973 yılında da şekil değiştirdiğini düşündürmektedir.

Dikdörtgen bir çerçeve içerisindeki mihrap nişi, yarım yuvarlak planlı ve sivri kemerli bir forma sahiptir (Foto.: 28). Dıştan, dış bükey ve düz silmelerle sınırlanmıştır. Kesme taş malzemelidir.

Foto. 28: Bulank Köyü Camii mihrabı

2.12. Büyük Boğatepe Köyü Camii

Kars'ın 52 km. kuzeybatısındaki Büyük Boğatepe Köyü'nde bulunan cami, 1952 yılında inşa edilmiştir. Cumhuriyet devrinin ulusal mimarlık akımının izlerini taşıyan dış cephesi taş malzemelidir, ancak sıvanarak boyanmıştır. Pencere kenarları ile köşe duvarlarında düzgün kesme taş kullanılmış ve dışa doğru taşırılmıştır. Cephelerde yer alan pencere açıklıkları basık yuvarlak kemerlidir ve kilit taşlarının vurgulandığı görülmektedir. Kuzey cephesinde sonradan eklenmiş bir ön mekânı bulunur.

Dıştan dışa 11.97 x 10.33 m., içten içe 10.52 x 8.83 m. ölçülerinde olan caminin harimine kuzeydeki yuvarlak kemerli taş kapıdan ulaşılır (Çiz.: 9, Foto.: 29). Harim mekânı, kare planlı dört ahşap ayak ile kible duvarına üç sahınlı olarak düzenlenmiştir (Foto.: 30). Ayaklar ahşap yastıklara, yastıklar da dikine uzanan kirişlere oturmaktadır. Üzeri düz ahşap tavan ile örtülüdür. Merkezinde bir daire içerisine kabartma olarak yerleştirilmiş beş kollu yıldız motifi vardır. Caminin mihrap ve minberi özgünken 2003 yılında yenilenmiş ve fayansla kaplanmıştır. Kuzey duvarı kapatan mahfili ahşaptandır ve orta sahna açılan yarım yuvarlak planlı balkonu bulunur. Kuzeybatı köşede yükselen minaresi 1994 yılının eseridir. Kare kaideli, yuvarlak pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefeli bir forma sahiptir. Cami hariminde duvarlara asılmış iki adet el dokuması halı göze çarpar. Bunlardan Türkiye haritalı olanı dikkat çekicidir.

Çiz. 9, Foto. 29-30: Büyük Boğatepe Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

2.13. Çakmak Köyü Camii: Kars'ın 6 km. kuzeybatısındaki Çakmak Köyü'nde bulunan cami, 1952 yılında inşa edilmiştir. Özgün haliyle çevrede yoğun bir şekilde görülen ahşap destekli ve ahşap tavanlı bir mimariye sahipken, yakın zamanlarda esaslı bir şekilde onarılmış ve kubbeli hale dönüştürülmüştür.

Foto. 31: Çakmak Köyü Camii mihrabı

Caminin orijinal mimarisinden günümüze sadece mihrabı ulaşabilmiştir (Foto.: 31). Taş malzemeli mihrap nişi, dikdörtgen bir çerçeve içerisinde yarım yuvarlak planlıdır. Kavsarası dilimli kemer formundadır. Sade bir görünüme sahiptir.

2.14. Çakmak Köyü Doğankaya (Çalkavur) Mahallesi Camii: Kars'ın 6 km. kuzeybatısındaki Çakmak Köyü'nün yaklaşık 3 km. kadar kuzeybatısındaki Doğankaya (Çalkavur) Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak çevresindeki benzer örneklerden hareketle 20. yüzyıl ortalarında yaptırıldığı düşünülmektedir.

Dıştan dışı 10.99 x 9.82 m., içten içe 8.99 x 7.82 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlı olan yapı taş malzemelidir (Çiz.: 10, Foto.: 32). Ancak sıvanarak boyanmıştır. Desteksiz olan harim mekânı, düz ahşap tavanla örtülüdür (Foto.: 33). Tavanın merkezi büyükçe bir daire içerisindeki altıgenlerin iç içe geçmesiyle dekore edilmiş ve tam merkezine de mukarnaslı bir sarkıt yerleştirilmiştir. Mihrabı orijinal olup yarım yuvarlak planlı ve basık kemerlidir. Özgün minberi de ahşap malzemelidir. Sade bir görünüme sahiptir. Kuzey duvarı kaplayan ahşap mahfili kare kesitli ayaklar tarafından taşınmaktadır. Ortasında dikdörtgen planlı çıkması vardır. Bunun özgün olmadığı düşünülmektedir. Kuzeybatı köşede yükselen minaresi 1998 yılında inşa edilmiştir. Kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Caminin kuzeyinde sonradan eklenmiş bir ön giriş mekânı bulunur.

Çiz. 10, Foto. 32-33: Çakmak Köyü Doğankaya (Çalkavur) Mahallesi Camii planı, genel görünüm ve harimi

2.15. Çamurlu Köyü Camii: Kars'ın 23 km. kuzeybatısındaki Çamurlu Köyü'nde bulunan caminin kesin inşâ tarihi bilinmemektedir. Çevresindeki benzer plan ve mimari örneklerden hareketle 20. yüzyıl ortalarında yaptırılmış olabileceği tahmin edilmektedir.

Dıştan dışı 9.09 x 11.01 m., içten içe 7.09 x 9.31 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olan yapı taş malzemelidir (Çiz.: 11, Foto.: 34). Ancak sıvanarak boyanmıştır. Harim mekânı kare kesitli iki ahşap ayak tarafından taşınan düz ahşap örtülüdür (Foto.: 35). Ayaklar ahşap yastıklara otururken, onlar da kibleye dikey ahşap kirişleri taşırlar. Mihrap ve minberi yenilenmiştir. Kuzeydeki ahşap mahfil ise harim ana taşıyıcıları tarafından taşınmaktadır. Dikdörtgen planlı balkonu vardır. Yapının kuzeyinde sonradan eklenmiş bir ön giriş mekânı ve kuzeybatı köşesinde de 1990'lı yıllarda yapılmış kare kaideli, yuvarlak pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefeli taş minaresi bulunur.

Çiz. 11, Foto. 34-35: Çamurlu Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

2.16. Davulköy Köyü Mustafa Ağa Camii: Kars'ın 22 km. kuzeybatısındaki Davulköy Köyü'nde bulunan cami 1957 tarihlidir. Üzerindeki kitabede Mustafa Ağa adında birisi tarafından yaptırıldığı yazılıdır.

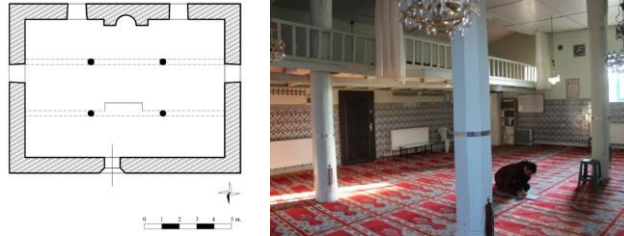
Çiz. 12, Foto. 36-37: Çamurlu Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

Dıştan dışa 8.93 x 8.93 m., içten içe 7.63 x 7.63 m. ölçülerinde kare planlı bir yapıdır (Çiz.: 12, Foto.: 36). Taş malzemeli beden duvarları sıvanarak boyanmıştır. Harim mekânı, dikdörtgen kesitli iki ahşap ayak tarafından taşınan düz ahşap tavan ile örtülüdür (Foto.: 37). Ancak tavanın sonradan yenilendiği anlaşılmaktadır. Mihrap ve minberi bozularak lambri ile kaplanmıştır. Kuzeyindeki ahşap mahfilin ortasında yarım yuvarlak planlı çıkıntısı bulunur. Minaresi yoktur. Kuzeyinde sonradan eklenmiş ön giriş mekânı vardır.

2.17. Dikme Köyü Yukarı Mahalle Camii: Kars'ın 14 km. güneybatısındaki Dikme Köyü'nde bulunan cami, ilk kez 1938 yılında inşa edilmiştir. İlk inşasında yöredeki geleneksel mimariye uygun olarak ahşap destekli ve ahşap tavanlı olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bugünkü halini 1974 ve daha sonraki yıllara ait onarımlarla almıştır. Mimari kıymeti yoktur.

2.18. Esenkent Köyü Camii: Kars'ın 40 km. güneydoğusundaki Esenkent Köyü'nde bulunan cami 1957 yılına aittir.

Caminin kuzey cephesinde sonradan eklendiği anlaşılan ön giriş mekânı vardır. Dıştan dışa 9.76 x 13.26 m., içten içe 7.96 x 11.46 m. boyutlarında yatay dikdörtgen bir plan şemasında olan caminin harim mekânı dört ahşap destek tarafından taşınan ahşap bir tavan ile örtülüdür (Çiz.: 13, Foto.: 38). Bu desteklerden güneyde olanları sekizgen, kuzeyde olanları ise yuvarlak gövdelidir. Ayaklar ahşap yastıkları ve doğu-batı yönlü ahşap kirişleri taşırlar. Harimin üstünü kapatan ahşap tavan yakın zamanlarda kontrplak malzemeyle kapatılmıştır. Mihrap ve minberi orijinal değilken ahşap mahfilinin de yenilendiği anlaşılmaktadır. Kuzeybatı köşesindeki kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefeli olan minaresi ise 1990'lı yılların eklentisidir. Ayrıca kuzeyinde sonradan eklenmiş bir ön giriş mekânı bulunur.

Çiz. 13, Foto. 38: Esenkent Köyü Camii planı ve harimi

2.19. Esenyazı Köyü Camii: Kars'ın yaklaşık 38 km. güneyinde bulunan Esenyazı Köyü'ndeki cami, üzerindeki levhaya göre 1974-76 tarihli'dir. Ancak mimari özellikleri ve geleneksel dokusu bunun 20. yüzyıl ortalarında inşa edildiğini, 1974-76 yılında ise onarıldığını düşündürmektedir.

Cami; dıştan dışı 11.49 x 9.42 m., içten içe 10.19 x 8.12 m. ölçülerinde yaklaşık dikdörtgen planlı olup ortasındaki kare kesitli dört ahşap ayak tarafından taşınmakta ve ahşap bir tavan ile örtülüdür (Çiz.: 14, Foto.: 39-40). Dört ayak ile tavanın ortası vurgulanmış, yanlarda kalan kısımlar ise yana eğimli olarak düzenlenmiştir. Mahfili de ahşaptan olup balkon şeklinde dışa çıkıntı yapar. Mihrap, minber ve vaaz kürsüsü yenidir. Kuzeybatı köşesinde 1990'lı yılların eseri olan kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefeli minaresi vardır. Kuzeyinde ise yine sonradan eklendiği anlaşılan hazırlık mekânı bulunur.

Çiz. 14, Foto. 39-40: Esenyazı Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

2.20. Gelirli Köyü Camii: Kars'ın 8 km. güneyindeki Gelirli Köyü'nde bulunan caminin kesin inşa tarihi bilinmezken plan ve mimari özelliklerinden hareketle 20. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmektedir. 1970'li yıllarda da onarım görmüştür.

Çiz. 15, Foto. 41-42: Gelirli Köyü Camii planı ve harimi

Dıştan dışa 11.25 x 9.01 m., içten içe 9.75 x 7.60 m. ölçülerindeki cami kesme taş malzemeden inşa edilmiş, ancak daha sonradan boyanmıştır (Çiz.: 15, Foto.: 41). Pencereleleri basık sivri kemerlidir ve kilit taşları vurgulanmıştır. Kuzey cephesindeki son cemaat yeri mahiyetindeki ön giriş mekânından ulaşılan harimi, dört ahşap sütun tarafından taşınan ahşap bir tavan ile örtülüdür (Foto.: 42). Ancak tavan bölümü, yakın zamanlarda asma tavan ile kapatılmıştır. Harimdeki sütunlar ahşap yastıkları taşırlar. En üstte de doğu-batı yönlü ahşap kirişler uzanır. Mihrap ve minberi özgün değildir. Mahfili ise orijinal olup ahşap malzemelidir. Ortasında dikdörtgen kesitli çıkması bulunur. Kuzeybatı köşede konumlanan minaresi 1990'lı yılların eklentisi olup kare kaideli, yuvarlak pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Caminin kuzeyinde sonradan eklenen ön giriş mekânı yer alır.

2.21. Güdeli Köyü Camii: Kars il merkezinin 14 km. kuzeybatısındaki Güdeli Köyü'nde bulunmaktadır. 1964 tarihlidir.

Dıştan dışa 12.1 x 10.39 m., içten içe 10.5 x 8.79 m. ölçülerine sahiptir (Çiz.: 16, Foto.: 43). Caminin dış beden duvarları taş iken günümüzde sıvalıdır. Harimi, dört ahşap sütun tarafından taşınan ahşap tavan ile örtülüdür (Foto.: 44). Sütunlar ahşap yastıklara, yastıklar da kible yönünde atılmış ahşap kirişler üzerine oturmaktadır. Caminin mihrap ve minberi orijinal değildir. Ahşap mahfili ise orijinal olup orta kısmında taşıntı yapan bir balkona sahiptir. Kuzeybatı köşede yükselen minaresi düzgün kesme taş malzemelidir. Kare kaideli, yuvarlak pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Özgün olmayan minare, 1990'lı yılların eseridir. Caminin doğu cephesinde sonradan eklenmiş bir ön giriş mekânı bulunur.

Çiz. 16, Foto. 43-44: Güdeli Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

2.22. Hapanlı Köyü Camii: Kars'ın 14 km. batısındaki Hapanlı Köyü'nde bulunmaktadır. 1966 tarihli dir.

Dıştan dışı 10.34 x 9.07 m., içten içe 9.04 x 7.77 m. ölçülerindedir (Çiz.: 17, Foto.: 45). Harimi, ortasındaki kare kesitli dört ahşap tarafından taşınan ahşap tavan ile örtülüdür. Ayaklar ile harim ortasında kare bir mekân oluşturulmuş ve göbeğine bir çarkıfelek yerleştirilerek vurgulanmıştır (Foto.: 46). Ayakların belirli bir yüksekliğe kadar lambri ile kaplandığı görülmektedir. Dış beden duvarları taş iken günümüzde sıvalı durumdadır. Minare, mihrap ve minberi orijinal değildir. Özgün olan ahşap mahfili ise lambri ile kaplanmıştır. Kuzeyinde sonradan eklenmiş bir hazırlık mekânı ve kuzeybatı köşesinde de kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefeli minaresi vardır.

Çiz. 17, Foto. 45-46: Hapanlı Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

2.23. Karaçoban Köyü Camii (Kilise): Kars'ın 15 km. kuzeybatısındaki Karaçoban Köyü'nde bulunan cami; bahçesindeki atıl vaziyette duran kitabesine göre Kars'ın 1878-1918 yılları arasında geçirdiği Rus işgali esnasında, 1905 yılında kilise olarak inşa edilmiştir. Ne zaman camiye dönüştürüldüğü bilinmemekle birlikte, 1954 yılında bugünkü şeklini aldığı tahmin edilmektedir (Foto.: 47).

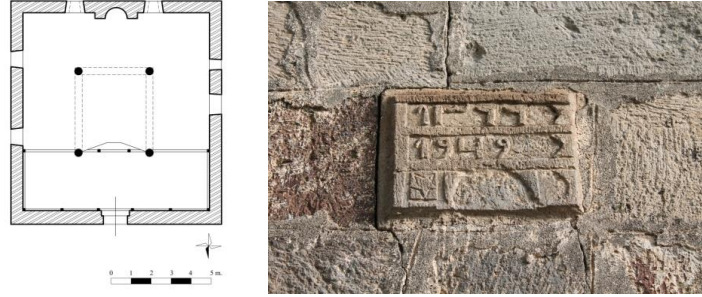

Foto. 47-48: Karaçoban Köyü Camii genel görünüm ve harimi

Harim mekânı iki sıradaki toplamda sekiz adet ahşap taşıyıcı tarafından taşınmaktadır (Foto.: 48). Bu taşıyıcılardan ikisi doğu ve batıdaki duvarlara gömülü ve dikdörtgen planlıdır. Ortadaki bağımsız olanları ise yuvarlak gövdelidir. Üzeri düz ahşap tavan ile örtülüdür. Ayaklar kibleye dikey olarak atılan ahşap kirişleri taşırlar. Tavanın merkezi, bir madalyon içerisindeki yedi kollu yıldız motifi ile süslenmiştir. Dört etrafında baklava dilimi motiflerine yer verilmiştir. Mihrabı yarım yuvarlak planlı, sivri kemerlidir. Minber ve mahfili yenidir. Kuzeybatı köşesindeki minaresi 1990'lı yıllarda eklenmiş olmalıdır. Kare kaideli, yuvarlak pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Kuzeyinde de özgün olmayan son cemaat yeri mahiyetindeki ön giriş bölümü yer alır. Ayrıca, camide el dokuması halı ve kilimler mevcuttur.

2.24. Karakale Köyü Camii: Kars'ın 17 km. güneyindeki Karakale Köyü'nde bulunmaktadır. Köyün camisi, üzerindeki Osmanlıca kitabesine göre 1366/1947-49 tarihlidir (Foto.: 49).

Dıştan dışa 11.36 x 10.52 m., içten içe 10.07 x 9.32 m. ölçülerinde, ahşap destekli ve ahşap tavanlı geleneksel mimariye sahiptir (Çiz.: 18, Foto.: 50). Kuzeyinde sonradan eklenmiş bir ön giriş mekânı vardır. Buradaki kesme taş malzemeli yuvarlak kemerli bir kapı ile harime ulaşılır. Harim mekânı, ortada dört ayak ile kareye ayrılmış ve göbeğine yerleştirilen bir madalyon ile vurgulanmıştır (Foto.: 51). Madalyon üzerinde altı kollu yıldız ve lale motifleri dikkati çeker (Foto.: 52). Yapının beden duvarları kesme taş malzemedendir. Ancak güney cephesi hariç diğer cepheleri sıvanarak boyanmıştır. Ahşap mahfili orijinal olup orta kısmında üç köşeli bir balkon ile taşıntı yapmaktadır. Mihrap ve minberi özgün değildir. Kuzeydoğu köşedeki minaresi yenidir; çokgen kaideli, çokgen pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefeli bir forma sahiptir.

Çiz. 18, Foto. 49: Karakale Köyü Camii planı ve kitabesi

Foto. 50-51-52: Karakale Köyü Camii genel görünüm ve harimi

2.25. Küçük Boğatepe Köyü Camii: Kars'ın 53 km. kuzeybatısındaki Küçük Boğatepe Köyü'nde bulunan cami, günümüzdeki haliyle 2000'li yılların modern kubbeli binalarındandır. Ancak mihrap nişinin nitelikli olması, caminin çevredeki benzer örneklerde olduğu gibi 20. yüzyıl ortalarında ahşap destekli ve ahşap tavanlı bir mimari formla inşa edildiğini düşündürmektedir. Var olan bir kitabeden ise 1989 yılında onarım gördüğü söylenebilir.

İlk yapımdan günümüze kadar korunarak ulaştığı anlaşılan özgün mihrap nişi, kesme taş malzemedendir. Dikdörtgen bir çerçeve içerisinde yarım yuvarlak planlı ve üç dilimli kemer formuna sahiptir (Foto.: 53). Kavsarası dikey hatlı taş silmeler ve noktacıklarla süslenmiştir. En üstünde "Allah" yazılı bir kabartma dikkati çeker. Nişin dış çerçevesi plasterlarla hareketlendirilmiştir.

Camide ayrıca çok sayıda el dokuması halı, kilim ve seccade örneği bulunmaktadır.

Foto. 53: Küçük Boğatepe Köyü Camii mihrabı

2.26. Küçük Yusuf Köyü Camii: Kars'ın yaklaşık 42 km. güneyindeki Küçük Yusuf Köyü'nde bulunan caminin kitabesi bulunmadığından kesin inşâ tarihi bilinmez. Ancak plan ve mimari özelliklerinden hareketle 20. yüzyılın ortalarında yaptırıldığı tahmin edilmektedir.

Dikdörtgen planlı olan cami; dıştan dışı 10.28 x 8.32 m., içten içe 9.08 x 7.12 m. ölçülerindedir (Çiz.: 19, Foto.: 54). Taş duvarlı olup, içeride dört ahşap destek tarafından taşınan ahşap tavan ile örtülüdür (Foto.: 55). Kuzeyinde sonradan eklenen bir ön giriş mekânı bulunur. Buradan ahşap kanatları olan bir kapıyla harime ulaşılır. Kapı, iki kanatlıdır (Foto.: 56). Her kanat üç ayrı süsleme panosuna ayrılmıştır. Üstteki ilk panoda koçbaşı, ikinci panoda papatya ve üçüncü panoda ise yivlerden meydana gelen bir süsleme vardır. Harimdeki ayaklar ahşap yastıkları ve kibleye dikey uzanan ahşap kirişleri taşırlar. Mihrap ve minberi orijinal değildir. Harimin kuzeyinde yine ahşap malzemeli, balkonlu mahfili bulunur. Kuzeybatı köşede yükselen minaresi özgün değildir; kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir.

Çiz. 19, Foto. 54-55-56: Küçük Yusuf Köyü Camii planı, genel görünüm, harim ve ahşap kapısı

2.27. Maksutcuk Köyü Camii: Kars'ın 20 km. kadar

güneybatısındaki Maksutçuk Köyü'nde bulunan cami 1951 tarihli dir.

Dıştan dışı 10.15 x 8.42 m., içten içe 8.75 x 7.02 m. ölçülerinde inşa edilmiştir (Çiz.: 20, Foto.: 57). Taş malzemeli olan cami, dört ahşap destek tarafından taşınan ahşap bir tavan ile örtülüdür (Foto.: 58). Ahşap ayaklar belirli bir yüksekliğe kadar fayans ile kaplanmıştır. Ayaklar ahşap yastıkları ve kibleye dikey uzanan ahşap kirişleri taşırlar. Harimin kuzeyinde, yarım yuvarlak kesitli balkonu bulunan ahşap mahfili vardır. Mihrap ve minberi özgün değildir. Caminin doğu cephesinde, sıva üstüne sonradan yazıldığı anlaşılan “Kim Allah için bir mescit inşa ederse, Allah da ona cennette bir köşk inşa eder” mealindeki Arapça hadis yazısı yer alır. Caminin kuzeyinde özgün olmayan bir ön giriş mekânı ve kuzeybatı köşesinde de 1990'lı yıllara ait kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefeli minaresi bulunur.

Çiz. 20, Foto. 57-58: Maksutçuk Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

2.28. Mezra Köyü Camii (Kilise): Kars'ın yaklaşık 15 km. kuzeyindeki Mezra Köyü'nde bulunmaktadır. Üzerindeki kitabeden anlaşıldığı kadarıyla, şehrin Rus işgali döneminde 1890 yılında kilise olarak inşa edilmiştir. Muhtemelen 20. yüzyıl ortalarında harim mekânındaki değişikliklerle camiye dönüştürülmüştür (Foto.: 59-60).

Yapının harim mekânı, kiliseye ait doğudaki apsisin önüne duvar örülerek kapatılmasıyla oluşturulmuştur. Burada toplamda sekiz ahşap destek görülür. Bunlardan doğu ve batıda olanları duvara bitişik, diğerleri de bağımsız şekildedir. Ancak ayaklar yakın zamanlarda lambri ile kapatılmıştır. Aynı şekilde lambri ile kaplanan üst örtüsünün de düz ahşap tavan olduğu tahmin edilmektedir.

Foto. 59-60: Mezra Köyü Camii genel görünüm ve harimi

2.29. Ortagedikler Köyü Şehit Asteğmen Yakup Polat Camii: Kars'ın 45 km. doğusundaki Ortagedikler Köyü'nde bulunmaktadır. Camii, güney cephesindeki kitabesine (يا الله يا محمد سنة ١٩٦٨) (Ya Allah Ya Muhammed sene 1968) göre 1968 tarihli olup geleneksel dokuyu devam ettirmektedir. Köy halkından Muhtar Akbaba'nın verdiği bilgilere göre, Mesim Akbaba (Ölüm Tarihi: 18.10.1976) tarafından yaptırılmıştır.

Çiz. 21, Foto. 61-62: Ortagedik Köyü Camii planı, genel görünüm ve kitabesi

Dıştan dışa 8.02 x 8.01 m., içten içe 6.80 x 6.72 m. ölçülerine sahiptir (Çiz.: 21, Foto.: 61-62). Harimi iki ahşap destek tarafından taşınan ahşap bir tavan ile örtülüdür. Ancak yakın yıllarda ahşap destekler ve ahşap tavan sunta plakalarla kaplanmıştır. Dış beden duvarları da orijinalde taş iken günümüzde sıvanarak boyanmıştır. Mihrabı yarım yuvarlak planlı ve sivri kavsaralıdır. Minberi özgün değildir. Kuzeyinde sonradan eklenmiş bir ön mekân ve güneydoğu köşesinde de özgün olmayan kare kaideli, prizmal pabuçluklu, çokgen gövdeli ve tek şerefeli minaresi vardır.

2.30. Ölçülü Köyü Camii: Kars'ın 13 km. güneybatısındaki Ölçülü Köyü'nde bulunmaktadır. İlk kez 1956 yılında yaptırılan cami, 2003 yılında tamamen yenilenmiştir. Özgün haliyle çevrede yoğun bir şekilde karşımıza çıkan ahşap destekli ve ahşap tavanlı bir mimariye sahip olduğu tahmin edilmektedir. Günümüzde betonarme olup kıymeti yoktur.

2.31. Söğütlü (Atayurt) Köyü Camii: Kars'ın 14 km. kuzeybatısındaki Söğütlü Köyü'nde bulunan cami, 20. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmektedir.

Dıştan dışa 11.34 x 9.94 m., içten içe 9.94 x 8.54 m. ölçülerinde, ahşap destekli ve ahşap tavanlı geleneksel bir mimariye sahiptir (Çiz.: 22, Foto.: 63). Yapının beden duvarları taş malzemedendir. Ancak sıvanarak boyanmıştır. Harim mekânı, ortada dört ayak ile dikdörtgene bölünerek vurgulanmıştır (Foto.: 64). Ahşap mahfili orijinal olup orta kısmında dikdörtgen şekilli bir balkon ile taşıntı yapmaktadır. Mihrap ve minberi özgün değildir. Kesme taş malzemeli olan minaresi kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. 1990'lı yılların eseridir. Caminin kuzeyinde sonradan eklenmiş ek birimi bulunur.

Çiz. 22, Foto. 63-64: Söğütlü Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

2.32. Subatan Köyü Camii: Kars'ın 25 km. doğusundaki Subatan Köyü'nde bulunan cami, günümüzdeki haliyle son yılların kubbeli modern binalarındandır. Ancak korunan kesme taş malzemeli taçkapısı üzerinde yer alan 1971 tarihi, bu kitabın da buraya sonradan eklendiğini düşündürmektedir. Böylece ilk kez 20. yüzyıl ortalarında ahşap destekli ve ahşap tavanlı olarak inşa edilen caminin 1971 yılında onarıldığı ve yakın yıllarda da bugünkü şeklini aldığı düşünülmektedir.

İlk camiden günümüze özgün olarak ulaşabilen kuzeydeki taçkapısı, yuvarlak kemerlidir (Foto.: 65). Düzgün kesme taş malzemeden olup profillerle desteklenmiştir. Camideki özgün olan bir diğer unsur ise mihrabıdır. Düzgün kesme taş malzemeli olan mihrap nişi, dikdörtgen çerçeve içerisinde yarım yuvarlak kesitlidir (Foto.: 66-67). Dış çerçevesi; zencirekli ve düz silmelerle bordürlere ayrılmıştır. Kavsarası sivridir ve üzerinde çeşitli süslemeler görülür.

Foto. 65-66-67: Subatan Köyü Camii taçkapısı ve mihrabı

2.33. Tekneli Köyü Camii: Kars'ın 17 km. güneydoğusundaki Tekneli Köyü'nde bulunan cami 1959 yılında inşa edilmiştir.

Çiz. 23, Foto. 68-69: Tekneli Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

Cami, kuzey-güney doğrultusunda dıştan dışı 11.70 x 9.70 m., içten içe 9.90 x 7.90 m. boyutlarındadır (Çiz.: 23, Foto.: 68). Kuzeyinde, sonradan eklenmiş olan ön giriş mekânı yer alır. Taş malzemeli beden duvarları sonradan sıvanarak boyanmıştır. Harim mekânı, dört ahşap sütunun taşıdığı ahşap bir tavan ile örtülüdür (Foto.: 69). Sütunlar, ortada dikdörtgen bir alan oluşturacak şekilde kirişlerle birbirlerine bağlanmıştır (Foto.: 70). Oluşturulan bu alanın merkezinde bir madalyon dikkati çeker. Madalyonun etrafında atlamalı olarak beş kollu yıldız ve altı kollu çiçek motifleri görülür (Foto.: 71). Özgün mihrap nişi yarım yuvarlak planlı ve sivri kemerlidir (Foto.: 72). İki yandan, kum saati şeklinde başlıkları olan burmalı sütuncelerle sınırlanmıştır. Ahşap minberi de özgün olup sade bir görünümdedir. Kuzey duvarı kapatan ahşap mahfil ise ortasındaki dikdörtgen planlı balkonuyla karşımıza çıkar. Kuzeybatı köşedeki minaresi 1990'lı yılların eseridir. Kare kaideli, çokgen pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir.

Foto. 70-71-72: Tekneli Köyü Camii ahşap tavan ve mihrabı

2.34. Üçbölük Köyü Camii: Kars'ın 50 km. güneydoğusundaki Üçbölük Köyü'nde bulunmaktadır. 1975 yılına tarihlenmektedir.

Çiz. 24, Foto. 73-74: Üçbölük Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

Küçük ölçülerde olan cami dıştan dışı 9.07 x 6.71 m., içten içe 7.47 x 5.11 m. boyutlarında dikdörtgen planlıdır (Çiz.: 24, Foto.: 73-74). Kuzeyinde sonradan eklenmiş ön girişi bulunur. Harim mekânı, kare kesitli iki ahşap ayak tarafından taşınan ahşap örtüyle kapatılmıştır. Tavanın ortası düz, yanları ise iki yana eğimlidir. Ayaklar ahşap yastıklara oturur ve kible yönünde uzanan iki ahşap kirişi taşırlar. Mihrabı yarım yuvarlak planlı ve basık yuvarlak kemerlidir. Minberi ahşaptan sadedir. Vaaz kürsüsü ise yuvarlak gövdeli olup aşağıdan yukarıya doğru genişlemektedir. Korkuluğu çokgendir. 1990'lı yıllarda eklenen kuzeydoğu köşedeki minaresi; kare kaideli, prizmal pabuçluklu, çokgen gövdeli ve tek şerefelidir.

2.35. Verimli Köyü Camii: Kars'ın 43 km. güneyindeki Verimli Köyü'nde bulunan cami 1967 tarihlidir. Köylüler; caminin Kağızmanlı Hacı Hayreddin, ahşap işlerinin ise Hacı Sait Ayılmazdır adlı bir usta tarafından yapıldığını ifade ederler.

Cami dikdörtgen planlı olup; dıştan dışı 13.75 x 9.36 m., içten içe 12.35 x 7.96 m. ölçülerinde inşa edilmiştir (Çiz.: 25, Foto.: 75). Dış beden duvarları taş malzemeli iken sıvanarak boyanmıştır. Harimi, ahşap destekler üzerine ahşap tavanlıdır. Kare kesitli dört destek ile dikdörtgen bir alan oluşturularak vurgulanmıştır (Foto.: 76). Kuzeyinde ahşap mahfili bulunur. Mahfilin orta bölümü üç köşeli şekilde balkon çıkıntısı yapmaktadır. Mihrabı ve minberi orijinal değildir. Kuzeybatı köşede yükselen kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefeli minaresi de özgün olmayıp 1990'lı yılların eseridir.

Çiz. 25, Foto. 75-76: Verimli Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

2.36. Yalınkaya Köyü Yahnılar Camii: Kars'ın yaklaşık 16 km. doğusundaki Yalınkaya Köyü'nde bulunan cami ilk kez 1953 yılında inşa edilmiştir. İlk inşasında yöredeki geleneksel mimariye uygun olarak ahşap destekli ve ahşap tavanlı olarak inşa edilmişken son yıllarda yıkılarak bugünkü betonarme modern bina yapılmıştır.

2.37. Yılanlı Köyü Camii: Kars'ın 58 km. doğusundaki Arpaçay Baraj Gölü kenarındaki Yılanlı Köyü'nde bulunmaktadır. Köyün camisi, 20. yüzyıl ortalarında ahşap destekli ve ahşap tavanlı olarak inşa edilmiş, ancak köyün baraj suları altında kalması sebebiyle 1991 yılında şimdiki yerine taşınarak yeniden yapılmıştır. Mevcut hali ile mimari kıymeti yoktur.

2.38. Yücelen Köyü Camii: Kars'ın 17 km. kuzeybatısındaki Yücelen Köyü'nde bulunan cami 1950 yılında inşa edilmiştir.

Caminin kuzeyinde sonradan eklenmiş bir ön hazırlık mekânı bulunmaktadır. Cami, dıştan dışa 10.12 x 8.69 m. ölçülerine sahiptir (Çiz.: 26, Foto.: 77). Dış beden duvarları ince yonu moloz taş malzemelidir. Köşe duvarları ile pencere alınlıkları ise düzgün kesme taş malzemedendir. Ayrıca kuzey ve güney cephelerde, yine düzgün kesme taşla yapılmış dikey hatlı bantlar bulunur. Kuzey cephedeki pencereler yuvarlak kemerlidir ve kilit taşları dışa doğru taşınarak vurgulanmıştır. Doğu ve batı cephedeki pencereler ise dikdörtgen çerçeveli ve düz lentoludur.

Harim mekânı 6.49 x 8.32 m. ölçülerine sahiptir (Foto.: 78). İki ahşap sütunun taşıdığı ahşap bir tavan ile örtülüdür. Sütunlar ahşap yastıkları ve onlar da doğu-batı doğrultusunda uzanan ahşap kirişleri taşırlar. Mihrap ve minberi özgün değildir. Mahfili ise ahşaptan olup yarım yuvarlak planlı balkonlu bulunur. Minaresi kuzeybatı köşede yükselmektedir. 1990'lı yılların eseri olan kesme taş malzemeli minare; kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefeli bir forma sahiptir.

Çiz. 26, Foto. 77-78: Yücelen Köyü Camii planı, genel görünüm ve harimi

3. DEĞERLENDİRME

Ahşap destekli camilerin hiç şüphesiz en nadide örnekleri Türkler eliyle Anadolu coğrafyasında verilmiştir. Anadolu'ya varmadan evvel daha çok tuğlayla mimarlık ürünleri üreten Türkler, Anadolu'ya gelişleri ile taş

malzemeye tanışmış ve özellikle de taşıyıcı durumdaki elemanların inşasında taşı tercih etmiştir. Türklerin Anadolu'da bulduğu bir diğer malzeme ise ahşap olmuştur. Ormanlık alanların fazlalılığı, maliyet düşüklüğü ve ahşabın sıcak bir malzeme olması nedeniyle minber gibi elemanların yapımında sadece ahşap kullanılmıştır. Daha sonra ise ahşabın taşıyıcı unsur olarak karşımıza çıktığı görülür.

Anadolu'ya varmadan önce İslâm mimarisi içinde Mescid-i Nebevi'nin hurma ağacı dallarından yapılan gölgeliği (Ayverdi, 1980, s. 376-377), Fustat'taki Amr b. As Camii'nin hurma ağaçlı destekleri (Creswell, 1958, s. 11) ve Gazneliler döneminden Arus'ül-Felek Camii'nin ağaç direkleri (Bayhan, 2009, s. 58), bu mimari uygulamanın öncüleri olarak gösterilir. Ancak, biz bu örneklerin Anadolu'daki uygulamaları etkilediği kanısında değiliz. Anadolu'ya ilk kez Türkler tarafından getirilen bu mimari geleneği, belki de çadır mimarisindeki ahşap direklere bağlayabiliriz (Arslan, 2017, s. 2486). Nitekim halen Türkmen bölgelerindeki ağaç direkli Yörük çadırlarında cemaatle namaz kılındığı bilinmektedir. Ancak bu fikir bile, ahşap destekli cami geleneğini açıklamakta tek başına yetersiz kalmaktadır. Ahşabın Anadolu coğrafyasında yoğun bir şekilde bulunması, kolay işlenir olması gibi teknik nedenlerin estetik ve ekonomik kaygılarla birleşmesi sonucu ortaya çıktığı ve yaygınlık kazandığı şimdilik söylenebilecek en mantıklı çözüm olacaktır (Arslan, 2017, s. 2486).

Anadolu'nun 1071 yılında Selçuklular tarafından fethini müteakip inşa edilen ilk ahşap destekli ve ahşap tavanlı camiye Saltuklular tarafından inşa edilen Erzurum Ulu Camii (1179-80) oluşturmaktadır. Bugünkü haliyle taş ayaklı olan caminin özgün halinin, Evliya Çelebi'nin anlatımlarından yola çıkarak ahşap destekli ve ahşap tavanlı olduğunu kabul etmeliyiz (Konyalı, 1960, s. 262; Evliyâ Çelebi, 1998, s. 100; Yurttaş, 2000, s. 80; Arslan, 2017, s. 2485). Günümüze ulaşamayan Mengücekoğullarından Kemah'taki Bey Camii'ni (11. yüzyıl sonları-13. yüzyıl başları) de bu tipin erken örnekleri arasında gösterebiliriz (Yurttaş, Özkan, Köşklü, Kındıgılı, Çınar & Çiğdem, 2013, s. 465).

Foto. 79-80: Erzurum/İspir Tuğrul Şah Camii ve Konya Sahip Ata Camii harimleri

Ahşap destekli ve ahşap tavanlı camilerin en başarılı örnekleri hiç şüphesiz Anadolu Selçukluları devrine aittir. Erzurum/İspir'deki Tuğrul Şah Camii (13. yüzyılın birinci çeyreği), özgün mimarisinden uzaklaşmış olsa da bu tipin erken örnekleri arasında gösterilebilir (Arslan, 2017, s. 2485) (Foto.: 79). 1258 yılında inşâ edilen Konya Sahip Ata (Lârende) Camii ise özgün mimarisiyle ahşap destekli ve ahşap tavanlı bir mimariye sahipti. 1871 yılında yeniden ahşap destekli olarak yenilenmiştir (Karamağaralı, 1982, s. 49-75; Arslan, 2017, s. 898) (Foto.: 80). Afyonkarahisar Ulu Camii (1272-73) kırk (Foto.: 81), Kastamonu Atabey Gazi (Kırk Direkli) Camii (1273-74) yirmi (Foto.: 82), Eskişehir/Sivrihisar Ulu Camii (1274-75) ise altmış yedi ağaç sütunu ile (Foto.: 83) hemen hemen aynı tarihlerde inşâ edilen Anadolu Selçuklu devrinin ahşap destekli diğer eserleridir (Arslan, 2017, s. 2486). 1290 yılında yaptırılan Ankara Arslanhane (Ahi Şerafeddin) Camii de yirmi dört ahşap sütunlu harimi ile aynı geleneğin bir diğer temsilcisidir (Ögel, 1956, s. 210; Öney, 1971, s. 23-24; Arslan, 2017, s. 144) (Foto.: 84).

Foto. 81-82: Afyonkarahisar Ulu Camii ve Kastamonu Atabey Gazi Camii harimleri

Foto. 83-84: Eskişehir/Sivrihisar Ulu Camii ve Ankara Arslanhane Camii harimleri

Bu dönemde sadece ahşap destekli ve ahşap tavanlı camiler değil, çantı olarak tamamen ahşaptan yapılmış eserler de mevcuttur. Özellikle ahşap malzemenin daha çok bulunduğu Karadeniz Bölgesi'nden Samsun/Çarşamba'daki Gökçeli (Göğçeli) Camii (1206) ile aynı bölgedeki Yayılar-Şeyh Habil Köyü Camii (1211), tamamen ahşaptan inşâ edilmeleriyle önemli örneklerdir (Bayraktar, 2009, s. 89, 94; Arslan, 2017, 1127, 1137).

Anadolu Selçukluları ile başlayan bu geleneğin ikinci dönem Anadolu Beylikleri devrinde de sevilerek uygulandığı görülmektedir. Eşrefoğulları'nın Beyşehir'deki camisi (1296-1300), bu devrin en anıtsal örneğini oluşturur (Foto.: 85). Aynı Beyliğin Konya/Beyşehir'deki Bayındır Köyü Camii (1365) ile Konya/Hüyük Köyü Acem Nasuh Camii (14. yüzyıl) ise daha mütevazı örneklerdir (Foto.: 86-87). Ankara Ahi Elvan Camii (14. yüzyıl), Kastamonu Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii (1366) ve Konya/Meram Tavus Baba Mescidi (1402-19), ikinci dönem Anadolu Beyliklerinin diğer ahşap destekli ve ahşap tavanlı camilerindedir (Arslan, 2017, s. 2486).

Foto. 85-86-87: Konya/Eşrefoğlu Camii, Bayındır Köyü Camii ve Hüyük Köyü Acem Nasuh Camii harimleri

Osmanlı devrinde bu mimari geleneğin Başkent dışında devam ettiği, 18. yüzyıldan sonra ise daha çok kırsal köy camilerinde uygulandığı söylenebilir. Bu anlamda Kars'a yakın olması hasebiyle, Erzurum ve Artvin'deki Osmanlı devri ahşap destekli camilerin varlığı önemlidir. Erzurum'daki Ayas Paşa Camii (1559) (Foto.: 88), Hacı Cuma Camii (1630), Gürcü Mehmet Paşa Camii (1648), Yeğenağa Camii (1661) (Foto.: 89) ve İhmal (Topçuoğlu) Camii (1715) (Yurttaş vd., 2008; Gündoğdu, Bayhan & Arslan, 2010) ile Artvin/Şavşat Kocabey Köyü Camii (1902) (Foto.: 90) bu formun yakın coğrafyadaki temsilcileri olarak karşımıza çıkarlar.

Foto. 88-89-90: Erzurum Ayas Paşa, Yeğenağa ve Artvin/Şavşat Kocabey Köyü Camii harimleri

Cumhuriyet devrine gelindiğinde ise ahşap destekli camilerin kırsal mimaride yoğun bir şekilde devam ettiği görülür. Artvin/Ardanuç Geçitli

Köyü Camii (1958) ve Erzurum/Tortum Şenyurt Cihanlı Köyü Camii (1964)'nin mimari dokuları tipik örnekler olarak karşımıza çıkar (Foto.: 91-92). Özellikle Erzurum, Artvin, Bayburt, Ardahan, Ağrı ve Iğdır'ın köylerinde çok sayıda benzer örnekle karşılaşmak mümkündür. Kars'ın diğer ilçeleri de bu formun uygulandığı camilerle doludur. Akyaka İstasyon (Müftülük) Camii (1958) (Foto.: 93), Akyaka Kayaköprü Köyü Camii (1963) (Foto.: 94), Akyaka Boyuntaş Köyü Camii (1966) (Foto.: 95) ve Akyaka Büyük Durduran Köyü Camii (1966), ahşap destekli ve ahşap tavanlı mimari formları ile Kars'taki ahşap destekli köy camilerini tekrar ederler.

Foto. 91-92: Artvin/Ardanuç Geçitli Köyü ve Erzurum/Tortum Şenyurt Cihanlı Köyü Camii harimleri

Foto. 93-94-95: Akyaka İstasyon, Kayaköprü ve Boyuntaş Köyü Camii harimleri

3.1. Tarihsel Değerlendirme

Kars merkez ilçesine bağlı köylerde toplamda otuz sekiz cami incelenmiştir. Bu camiler içerisinde kitabeleriyle sabit olan en erken olanı 1938 yılına ait olan Dikme Köyü Yukarı Mahalle Camii'dir. Ancak onarımlar görerek şekil değiştirmiş ve kıymetli mimarisinden uzaklaşmıştır. Karakale Köyü Camii ile Bekler Köyü Camii ise 1947-49 yılları arasında inşa edilmiş erken tarihli diğer örneklerdir. Bunlardan Bekler Köyü Camii'nin harim mekânı özgünlüğü yitirmiştir.

İncelenen camilerin büyük bir çoğunluğu 1950'li yıllara aittir. Alçılı Köyü Camii (1950), Yücelen Köyü Camii (1950), Maksutçuk Köyü Camii (1951), Büyük Boğatepe Köyü Camii (1952), Çakmak Köyü Camii (1952), Yalınkaya Köyü Yahnılar Camii (1953), Karaçoban Köyü Camii (Kilise) (1954), Ölçülü Köyü Camii (1956), Akdere Köyü Camii (1957), Davulköy

Köyü Mustafa Ağa Camii (1957), Esenkent Köyü Camii (1957), Anı (Ocaklı) Köyü Camii (1958), Boğazköy Köyü Camii (1959) ve Tekneli Köyü Camii (1959); 1950 yılından 1959 yılına kadar geçen sürede inşa edilmişlerdir.

Bozkale Köyü Camii (1961), Güdeli Köyü Camii (1964), Ayakgedikler Köyü Camii (1965), Azat Köyü Camii (1965), Hapanlı Köyü Camii (1966), Başgedikler Köyü Camii (1967), Verimli Köyü Camii (1967) ve Ortagedikler Köyü Şehit Asteğmen Yakup Polat Camii (1968) ise 1961-68 yıllarının eserleri olarak karşımıza çıkarlar.

İnşa tarihi bilinmeyen camiler ise plan ve mimari özelliklerinden dolayı 20. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmiştir. Bu eserler şunlardır: Arazoğlu Köyü Camii, Bulanık Köyü Camii, Çakmak Köyü Doğankaya (Çalkavur) Mahallesi Camii, Çamurlu Köyü Camii, Esenyazı Köyü Camii, Gelirli Köyü Camii, Küçük Boğatepe Köyü Camii, Küçük Yusuf Köyü Camii, Mezra Köyü Camii (Kilise), Söğütlü (Atayurt) Köyü Camii, Subatan Köyü Camii ve Yılanlı Köyü Camii.

Köy camilerinin 1968 yılından sonra geleneksel mimari ile inşa edilmediği, özellikle 1970'lerden itibaren betonarme bina yapımının tercih edildiği görülmektedir. Bu dönemden sadece 1975 tarihli Üçbölük Köyü Camii, ahşap destekli ve ahşap tavanlı olarak geleneksel dokuyu devam ettirmektedir.

3.2. Plan ve Mimari Değerlendirme

Kars merkez ilçesine bağlı köylerde incelenen ahşap destekli ve ahşap tavanlı camilerin kare ya da dikdörtgen bir plan şemasında inşa edildikleri tespit edilmiştir.

Camilerin dış mimarileri moloz taş malzemedendir. Ancak pencere kenarları ile duvar köşeleri dayanırlık açısından düzgün kesme taşla inşa edilmiştir. Ancak birçoğu sonradan sıvanarak boyanmış ve böylelikle özgün taş dokusu gizlenmiştir. Beden duvarlarında bulunan pencere açıklıkları çoğu zaman kare ya da dikdörtgen çerçeveli olup düz lentoludur. İçten dışa doğru daralan mazgal tipindedirler. Bunun yanı sıra basık yuvarlak kemerli pencereler de görülmektedir. Kemerli pencerelerin kilit taşları dışa doğru taşırılmıştır. Yapıların giriş kapıları çoğu zaman sadedir. Dikdörtgen çerçeveli ve düz lentoludurlar.

Küçük boyutlarda, köyün ihtiyacına yetecek kadar ölçülere sahip olan camiler iki ya da dört ahşap destekle taşınmaktadırlar. Desteklerin bir kısmı yuvarlak gövdeleri ile sütun görevi görürken, bir kısmı da kare ya da

dikdörtgen kesitli olarak ayak tipinde ele alınmıştır. Bu taşıyıcılar ahşap yastıkları ve bunlarda ahşap kirişleri taşırlar. Harim mekânları yatay veya dikey olarak konumlandırılmıştır. Dikey olanların ahşap kirişleri kıbleye doğru, yatay olanlar ise doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiştir. Harimin üzerleri düz ahşap tavanlarla örtülüdür. Bazen iki taşıyıcı arasına denk gelen tavanın düz, yanlarının ise yana eğimli olduğu görülmektedir. Özellikle dört taşıyıcıya sahip camilerde ise ahşap kirişler dört ayağı da dolaşmakta ve böylelikle ortada kare ya da dikdörtgen bir alan oluşturularak vurgulanmaktadır. Burada, diğerlerinden farklı bir uygulama olarak Bozkale Köyü Camii (1961)'nin harimini örten Bağdadi kubbeyi de zikretmek gerek.

Mihraplar: İncelenen camilerdeki mihrap nişlerinin büyük çoğunluğu özgünlüğünü kaybetse de, orijinal olarak günümüze ulaşanlardan bunların yarım yuvarlak planlı ve basık kemerli basit bir nişten ibaret oldukları anlaşılmaktadır. Bunun yanında az da olsa nitelikli niş örnekleri de mevcuttur. Dikdörtgen bir çerçeve içerisinde yarım yuvarlak planlı ve basit kavsaralı olarak işlenen nişlerin etraflarında silmelerle oluşturulmuş düzensiz bordürleri vardır. Bulanık Köyü Camii (20. yüzyıl ortaları), Çakmak Köyü Camii (1952), Küçük Boğatepe Köyü Camii (20. yüzyıl ortaları) ve Subatan Köyü Camii (20. yüzyıl ortaları)'nin taş mihrapları böyledir. Tekneli Köyü Camii (1959)'nin mihrabı ise kum saati şekilli başlıkları olan burmalı sütuncelere sahip olması ile özel bir örnektir.

Minberler: Tamamı ahşap olan minberlerden az sayıda özgün örnek ulaşabilmiştir. Giriş kapıları, süpürgelik ve korkulukları oldukça sadedir. Bazen korkuluklarında baklava dilimi gibi geometrik süslemelere yer verilmiştir.

Mahfiller: Harim mekânlarının kuzey duvarını kapatan mahfillerin birçoğu özgün durumdadır. Ahşap malzemeli mahfiller, bazen doğrudan harim taşıyıcıları üzerine oturmaktadırlar. Bazen de hem ana taşıyıcılar hem de daha küçük boyutlardaki diğer ahşap ayaklar tarafından taşınırlar. Genelde orta bölümlerinde yarım yuvarlak, çokgen, dikdörtgen veya kare şeklinde bir balkon çıkıntısı bulunur. Mahfil ve balkon korkuluklarının bazen süslendiği görülür. Geometrik şekiller yanı sıra yürek motifli, baklava dilimleri veya beş kollu yıldızlar görülen süslemeler arasındadır.

Vaaz Kürsüleri: İncelenen camiler içerisinde az sayıda özgün vaaz kürsüsü günümüze ulaşabilmiştir. Ahşap malzemeden üretilen kürsülerin yukarıya doğru gittikçe daralan gövdeleri ve çokgen şekilli korkuluklara sahip oldukları görülmektedir.

Minareler: Özgün haliyle günümüze ulaşabilen herhangi bir minare

örneği yoktur. Eski fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla, sadece Bozkale Köyü Camii (1961) minaresinin özgün hali bilinmektedir. Bunun tuğladan silindirik bir gövdeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut minarelerin tamamı 1990'lı yıllarda belirli bir usta ekibi tarafından inşâ edilmiştir. Bunlar kare kaideli, yuvarlak veya prizmal pabuçluklu, silindirik ya da çokgen gövdeli ve tek şerefelidirler. Tamamı düzgün kesme taş malzemeden inşâ edilmiştir.

3.3. Süsleme Değerlendirmesi

Köy camilerindeki süslemelerin tavan göbeklerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Bunun dışında, sınırlı sayıda da olsa mihrap, minber ve mahfil gibi diğer elemanların da süslediği görülmektedir.

Ahşap tavanlardaki süslemelerin esasını bir madalyon içindeki çiçek ve yıldız motifleri oluşturmaktadır. Çoğu kabartma tekniğinde işlenen motifler içerisinde bazen ay-yıldız birlikteliği de görülür.

Karakale Köyü Camii (1947-49)'nin tavan süslemesi, altı kollu yıldızın görüldüğü ilk yapıdır. Ayrıca lale motifleri ile de tezyin edilmiştir. Büyük Boğatepe Köyü Camii (1952)'ne beş kollu, Tekneli Köyü Camii (1959)'ne altı kollu ve Karaçoban Köyü Camii (Kilise) (1954) tavanına ise farklı olarak yedi kollu yıldız motifi işlenmiştir.

Akdere Köyü Camii (1957)'nin tavan göbeğinde kare çerçeveli bir süsleme panosu görülür. Ortasında merkezindeki altı yapraklı bir çiçek etrafında gelişen ve palmetlerle dizi oluşturan bir madalyon bulunur. Etrafi ise ay-yıldız, beş kollu yıldız ve altı yapraklı çiçek motifleri ile süslenmiştir.

Azat Köyü Camii (1965)'nde madalyonun içerisinde beş kollu yıldız ve beş yapraklı çiçek motiflerinden oluşan daha küçük madalyonlarla süsleme yapılmıştır.

Hapanlı Köyü Camii (1966) tavanı ise çarkıfelek motifi ile benzerlerinden ayrılır.

Tavan göbekleri dışında, Akdere Köyü Camii (1957)'nin mihrabı beş kollu çiçek motifleri ve ters-düz olarak yerleştirilmiş yürek motifleri ile süslenmiştir. Anı (Ocaklı) Köyü Camii (1958)'nde ise mahfilinin korkuluk ve balkonunda bezemeler görülür. Baklava dilimi motifleriyle süslenen mahfil korkuluğu dışında, balkon yarım yuvarlağının tam merkezine beş kollu bir yıldız kabartması işlenmiştir.

Küçük Yusuf Köyü Camii (20. yüzyıl ortaları) ise kapı kanatlarıyla dikkati çeker. Ahşap kapı kanatlarını oluşturan panolarda koçbaşı, papatya

ve yivli süsler vardır.

4. SONUÇ

Türklerin 1071 yılında Anadolu topraklarını yurt haline getirmesiyle başlayan Anadolu Türk-İslâm mimarisi, malzeme özelinde sürekli gelişme göstermiş ve bunu ürettiği yeni eserlere aşlamayı ustalıklı başarılabilmektedir. Hiç şüphesiz ahşap ise bu malzemeler arasında önemli bir yer tutmuştur. Gerek doğrudan taşıyıcı eleman olarak gerekse minber, mahfil ve vaaz kürsüsü gibi mimari unsurların inşasında severek kullanılmıştır. Ahşabın taşla nazaran sıcak bir malzeme oluşu, düşük maliyetlere sahip olması ve Anadolu'daki varlığı; ahşabın kullanımını sevk eden etkenler olarak karşımıza çıkar.

İlk öncelikle Anadolu'daki ulu camilerin harim taşıyıcıları olarak oldukça güzel örnekleri verilmiş ve Anadolu Selçuklu mimarisi ile ivme kazanmıştır. İkinci dönem Anadolu Beylikleri devrinde kullanımına devam edilmiştir. Osmanlı mimarisi ile de daha çok Başkent dışına taşınmış ve 18. yüzyıldan itibaren de kırsal köy camilerinin inşasına etki etmiştir. Bu etki uzunca bir zaman devam ederek 20. yüzyılın ortalarına kadar süregelmiştir.

Kars'taki merkez ilçeye bağlı köylerde inşâ edilen ahşap destekli ve ahşap tavanlı camilerin, geçmiş 11. yüzyıl sonlarına kadar dayanan köklü bir gelenekten geldikleri aşîkârdır. Birçoğu ek müdahalelerle bozulup özgünlüğünü yitirse de geleneksel dokuyu devam ettirmeleri bakımından önemli kültür varlığı niteliği taşıdıkları söylenebilir. Tescilsiz olduğu anlaşılan bu camilerin bir an önce tescillenerek koruma altına alınması zorunludur.

5. KAYNAKLAR

- Arslan, M. & Arslan, M. (2012). Kağızman'da kilise mimarisi. A. Yüce (Ed.) *Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu kitabı* içinde (ss. 126-153). Kars: Kafkas Üniversitesi.
- Arslan, M. (2015). Kars'ın Selim ilçesinde bulunan koç heykeli formu bir mezar taşının düşündürdükleri. A. Balkaya-S. Özyurt (Ed.) *Azerbaycanşinaslık: Geçmiş, Bugünü ve Geleceği Uluslararası Sempozyum kitabı* içinde (ss. 799-836). Kars: Kafkas Üniversitesi.
- Arslan, M. & Altın, A. (2015). Sarıkamış Micingirt köyü türbesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 143-162.
- Arslan, M. (2017). *Anadolu'da Selçuklu çağı cami ve mescit mimarisi (plan-mimari-süsleme)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Arslan, M. (2019). Yaşar Erdemir'e armağan sanat tarihi yazıları. O. Kunduracı-A. Yavuzylmaz (Ed.) *Kars'ta Bilinmeyen Bir Ortaçağ Kümbeti* (ss. 655-668). Konya: Literatürk Academia.

- Ayverdi, E. H. (1980). Cami' mi'mârisi üzerine düşünceler ve Osmanlı câmii. *İstanbul Üniversitesi Birinci Milli Türkoloji Kongresi Tebliğler kitabı* içinde (ss. 376-377). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Bayhan, A. A. (2009). Ordu'dan bazı tarihi ahşap (çanti) camiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/7, 55-84.
- Bayraktar, M. S. (2009). Samsun'da Anadolu Selçuklu ve İlhanlı döneminden kalan tarihi yapılar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-Karadeniz Sosyal Araştırmaları Özel Sayısı*, 2/7, 85-118.
- Creswell, K. A. C. (1958). *A short account of early Muslim architecture*, Harmondsworth.
- Çiçek Akçıl, N. (2009). Saltuklular (mimari). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36, 56-57.
- Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî. (1998). *Evliyâ Çelebi seyahatnâmesi II*. Hazırlayanlar: Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gündoğdu, H. (2006a). Kars-beyaz uykusuz uzakta. F. Özdem (Ed.) *Anı Ören Yerindeki Kültür Varlıkları* (ss. 229-273). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gündoğdu, H. (2006a). Kars-beyaz uykusuz uzakta. F. Özdem (Ed.) *Kars'ın Anıtsal Yapıları* (ss. 195-227). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gündoğdu, H. (2007). XIX. yüzyıl Kars yapılarına Baltık mimari üslubunun yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 18, 79-99.
- Gündoğdu, H., Bayhan, A. A. & Arslan, M. (2010). *Sanat tarihi açısından Erzurum*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınları.
- Gündüz, T. (2001). Kars. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24, 515-518.
- Karamağaralı, H. (1982). Sâhib Atâ Câmii'nin restitüsü hakkında bir deneme. *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 3, 49-75.
- Kırzioğlu, M. F. (1953). *Kars tarihi I*. İstanbul: Işıl Matbaası.
- Konyalı, İ. H. (1960). *Abideleri ve kitabeleri ile Erzurum Tarihi*. İstanbul: Ercan Matbaası.
- Ögel, B. (1956). Selçuk Devri Anadolu ağaç işçiliği hakkında notlar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, I, 199-220.
- Öney, G. (1971). *Ankara'da Türk devri dini ve sosyal yapıları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Özaydın, A. (2009). Saltuklular. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36, 54-56.
- Özkan, H. (2000). *XI-XIII. yüzyılda Anadolu Türk mimarisinin oluşumunda Doğu Anadolu'nun rolü*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Özkan, H. (2002). Saltuklu mimarisi. *Türkler*, 8, 72-82.
- Özkan, H. (2016). *Saltuklu mimarisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Yurttaş, H. (2000). Erzurum Ulu Camii'ne ait yeni bir kitabe ve yapı hakkında bazı düşünceler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXVI, 79-96.
- Yurttaş, H., Özkan, H., Köşklü, Z., Tali, Ş., Okuyucu, D., Geyik, G. & Kindıgılı, M.

(2008). *Yolların, suların ve sanatın buluştuğu şehir Erzurum*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Yurttaş, H., Özkan, H., Köşklü, Z., Kındıgılı, M. L., Çınar, S., Çiğdem, S. (2013). Kemah kalesi 2011 yılı kazı çalışmaları. *34. Kazı Sonuçları Toplantısı II kitabı* içinde (ss. 461-472). Çorum: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.